

REVISITEM ELS CONTES DE FADES DES D'UNA PERSPECTIVA DE DONA: CAL CONTINUAR EXPLICANT-LOS?

Núria Ventura

bibliotecària i especialista
en literatura infantil

Si la literatura de cada època presenta els estereotips, les creences i una visió del món que predominen en aquell moment, és comprensible que, en una època com l'actual, de canvis profunds en la societat i en el paper que hi tenen les dones, es replantegi el sentit que pot tenir avui seguir explicant als infants els contes de fades, que venen d'èpoques llunyanes.

Els contes meravellosos o de fades: de què parlem?

Es tracta d'històries en les quals el meravellós té un paper molt important, que pot donar lloc que intervinguin éssers extraordinaris, animals amb poders especials, objectes màgics... S'han transmès oralment al llarg dels segles, modificant-se d'un narrador a un al-

tre, d'un país a un altre. Sorgides de la tradició popular, tenen els orígens en mites i creences antigues. Tal com diu Bruno Bettelheim,¹ els personatges i esdeveniments que s'hi reflecteixen personifiquen i il·lustren conflictes interns, però sempre suggereixen com es poden resoldre, aquests conflictes. La història no farà mai que l'infant se senti inferior. El conte de fades proporciona seguretat, dona esperances respecte al futur i manté la promesa d'un final feliç. Presenta models de comportament humà i, per tant, dota de sentit i validesa la vida. A més, s'hi premia l'astúcia, i es castiga els insolents i abusadors; es valora la paciència i la humilitat, així com els perseverants i els qui treballen de ferm per ajudar els qui estimen.

El context on van néixer

No cal remuntar-se a l'edat mitjana per entendre que la vida a Europa, on es transmeten molts contes de fades, fins fa uns vuitanta o noranta anys era molt dura per a la majoria de persones, especialment per a les dones, que vivien sotmeses a les feines de la llar i del camp i es trobaven sovint a mercè de la sort, confiant que la salut no els fallés i poder seguir ocupant-se de les seves famílies. Un bon nombre de dones morien molt joves, a conseqüència dels múltiples parts o de malalties. Els marits, en trobar-se vidus i amb fills petits a càrrec, no dubtaven a casar-se ben aviat, de vegades amb parentes de la dona morta, per tal de tenir qui s'ocupés dels infants. D'aquí que hi hagués tantes madrastreres als contes clàssics, les quals quasi sempre tenien assignat el paper de dolentes de la història. I aquesta també és la causa que, en alguns casos, els pares miressin amb ulls incestuosos una filla joveneta que s'assemblava a la mare, com és el cas de

Il·lustració de Mercè Llimona. La Veritafoc (Hymna).

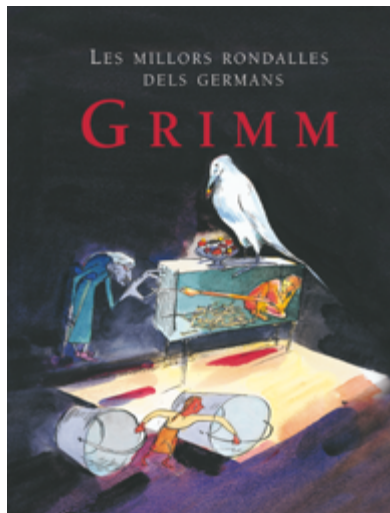
- la protagonista de *Pell d'ase*. Altres dones grans, de vegades marginades, tenien coneixements de les herbes del camp que servien per curar malalties o exercien de llevadores de les que parien. Tenir aquests coneixements «màgics» sobre el control de la salut va fer que en algunes rondalles donessin lloc a les bruixes.

D'altra banda, existia una classe dominant, la que posseïa terres i béns, que gaudia d'un poder quasi il·limitat damunt del poble i que era admirada i cobejada pels que no tenien gairebé res.

Vet aquí el context social on neixen o es desenvolupen molts contes de fades que han arribat fins avui, l'origen dels quals és més antic que els que coneixem gràcies a les recopilacions que en el seu dia en van fer escriptors cultes, com el francès *Charles Perrault* (1628-1703), els alemanys *Jacob Grimm* (1785-1863) i *Wilhelm Grimm* (1786-1859) o, en certa manera, també el danès *Hans Christian Andersen* (1805-1875), per citar els autors més representatius. Els seus textos es troben en totes les llengües i cultures en múltiples versions i adaptacions.

La visió del «políticament correcte» també ha arribat a aquestes narracions

Dins la tendència del políticament correcte que se suposa que ha de tenir avui tot el que envolta la societat occidental, i especialment el món de l'educació, també s'han posat en qüestió alguns contes de fades, rondalles o contes populars provinents del folklore de cada país.² Sens dubte, moltes d'aquestes històries, que no estaven adreçades als infants, sinó a la població en general, avui no passarien el sedàs: exposen situacions de maltractaments, de violència i crueltat, de menyspreu pels febles, de grans desigualtats. Hi ha dones malvades, com bruixes, madrastrès, fades dolentes, ogresses, però també hi ha fades bones i velletes que concedeixen dons. Igualment, hi ha homes violents i cruels que sacrifiquen

Les millors rondalles dels germans Grimm (Combel).

els seus familiars, parents o súbdits sense cap mena d'escrúpol.

En moltes d'aquestes rondalles, veurem que les noies no sempre responen als estereotips sexistes contra els quals una part de la societat actual es revolta: la passivitat, la submissió, la dependència, la feblesa, la baixa autoestima...³

Analitzem, doncs, què hi ha de veritat o mentida en aquesta visió negativa que sembla que tenen els contes tradicionals.

El paper de les dones

Si tenim en compte que el context en què van sorgir moltes històries és bàsicament rural, on les dones es cuidaven de la casa i el camp, i per tant tenien poca rellevància social, és interessant observar que moltes estan protagonitzades per nenes o noies joves que es troben en situacions de perill o conflictes que han de resoldre (la Caputxeta, la Bella Dorment, Pell d'Ase, la Blancaneu...). Les dones en són les protagonistes. Una possible explicació a aquest fet és que les que transmetien els contes, d'una generació a l'altra (la majoria analfabetes), eren dones i dides que venien dels pobles, i per a elles tot aquest món femení era molt present. De fet, el primer recull de Charles Perrault va ser *Les Contes de ma mère l'Oye* (*Els contes de la Mare Oca*), publicat el 1647, amb un títol ben explícit.

Si observem atentament, comprovarem que les protagonistes d'aquestes històries no són dones passives, sinó que cadascuna assumeix un rol: la Caputxeta rep l'encàrrec de portar menjar a l'àvia i ho fa, malgrat els perills que sap que pot trobar pel camí; Pell d'Ase no se sotmet a la voluntat d'un pare incestuós que es vol casar amb ella i fuig disfressada a voltar món; la Ventafocs no es conforma a fer d'escarràs a la cuina, sinó que, com les altres, vol assistir al ball del palau; l'esposa de Barba Blava vol conèixer l'enigma de la portada tancada amb clau i, desobeint la prohibició, obre la porta de la cambra, malgrat el perill que això comporta. Fins i tot la

Els millors contes de Hans Christian Andersen (Combel).

La caputxeta vermella (Simbol Editors).

Elles són les protagonistes

gran il·lustrador Roberto Innocenti, que en va fer una versió nova.⁶

De nenes i de princeses: la banalització i transformació dels contes de fades

Des de fa una colla d'anys, es volen oferir alternatives als contes infantils clàssics, sovint titllats de masculistes, ja que es considera que les nenes i les joves no presenten un model de noia activa, emprenedora, directora de la seva vida i fins i tot transgressora o rebel. Se sol pensar que aquestes narracions tenen en part la culpa d'aquesta situació, amb la proliferació de princeses del pèsol, fastiguejades perquè no poden dormir malgrat tenir un munt de matalassos al llit, o de belles dorments passives que esperen l'arribada del príncep que les desencanti. Però no es té en compte que aquests models tan criticats sovint són versions de versions que, deixant de banda els diguem-ne originals, s'han anat transformant en caricatures del que molts contes en principi explicaven.

I sobretot ens trobem amb la banalització dels contes de fades, que en molts casos han passat de ser històries relativament llargues, plenes de detalls que ajuden a veure i sentir com eren els personatges i allò que els succeïa, a resumir en un petit àlbum tota la història d'una manera simplista i mancada de matisos. Donat que els contes de fades són molt coneguts i no estan subjectes als drets d'autor, la majoria d'editorials n'ofereixen tota mena de versions i adaptacions, en molts casos sota la forma d'àlbum. Això suposa reduir al màxim el text i fer-lo «digerible» per als més petits, retallant-lo i canviant-lo per tal de fer-lo comprensible, i traient-ne els conflictes més greus.

Vet aquí una manera de desvirtuar-los i eliminar-ne l'essència. El conte evocador i ric en matisos i llenguatge és ...

Bella Dorment es desperta del seu son perquè ja han passat els cent anys, i no precisament per cap petó del príncep, com algunes versions posteriors incorporen (cal llegir les traduccions fidedignes).⁴ Igualment, en la versió dels germans Grimm de Blancaneu, la noia es desperta de la seva suposada mort per enverinament perquè els portadors del seu fèretre ensopegen i, del cop, li cau de la boca el tros de poma enverinada! O sigui que res de príncep salvador!

Per la seva banda, les fades, les bruixes o les mardrastes, així com els ogres i el llop, fan el paper de les amenaces i les oportunitats que les persones troben al llarg de la vida: hi ha fades bones que concedeixen bellesa, bondat i riquesa, però n'hi ha d'amenaçadores que castiguen per un mal comportament, pretenen eliminar les persones que els poden fer ombra o volen saciar la seva fam amb una tendra noieta. I aquí tenim també el llop ferotge que després de menjar-se l'àvia li diu a la Caputxeta que es despulli i es fiqui al llit amb ell. És una de les històries més conegudes, la de la nena «menjada» per un llop (home) malvat, que continua tristament vigent i que està feta clarament com a advertència a les noies massa confiades. En la versió de Perrault, no hi ha cap caçador que vingui a treure l'àvia i la Caputxeta de la panxa del llop; foren els germans Grimm els que canviaren el final per fer-lo menys terrible. I dos llibres moderns incideixen clarament en aquesta versió d'advertiment: el primer, de l'any 1984, il·lustrat amb fotografies de Sarah Moon,⁵ i, més recentment, el del

Il·lustració de Babette Cole. La princesa enjogassada (Destino).

- convertit en anècdota, de vegades amb il·lustracions feminitzades i edulcorades (princeses guarnides, de color rosa, etc.). En part, aquesta transformació va venir gràcies a les adaptacions que Walt Disney va fer per al cinema, que es convertiren en referents dels llibres editats posteriorment.

Sortosament, alguns autors transgressors han escapat d'aquestes versions retallades o edulcorades per la via de l'humor. Sens dubte, cal citar dos referents: Babette Cole i Roald Dahl. La il·lustradora Babette Cole va ser una de les primeres que va donar la volta a aquests contes, amb títols com *El príncep Ventafocs*⁷ i *La princesa enjogassada*.⁸ En el primer, ens presenta un príncep petit, prim i pollós assetjat per tres germans ganàpies que li fan la vida impossible. En el segon cas, aquesta princesa llesta i rica no té cap interès per casar-se i rebutja tots els pretendents.

L'altra gran figura de la literatura infantil, l'escriptor Roald Dahl, amb els *Versos perversos*⁹ ofereix unes recreacions dels personatges dels contes en què la Blancaneu se'n va feliçment de governanta a una casa on viuen set homes i Rínxols d'Or és una nena mal educada que es fica on no li demanen.

Altres llibres, com *Les princeses també es tiren pets*,¹⁰ volen desmitificar aquestes suposades princeses, que són tan humanes com qualsevol.

Algunes recomanacions finals

Al meu parer, cal seguir llegint als infants contes de fades, rondalles o contes populars, perquè formen part del patrimoni cultural i del nostre imaginari. La literatura, així com les històries que provenen del folklore i la tradició, presenta molts aspectes de les dones i de la societat que, malauradament, no sempre són com ens hauria agradat. De la mateixa manera que hi havia persones que consideraven que la Pippi d'Astrid Lindgren era una mala influència per als infants i volien censurar els seus llibres (més recentment ha passat amb Harry Potter), seria absurd que pretenguéssim censurar els contes populars pel fet de considerar-los poc feministes. En qualsevol cas, hem de cercar les traduccions més solvents, que sovint es troben en antologies no adreçades específicament a infants, però que són excel·lents per llegir en veu alta.

A Catalunya tenim les traduccions dels contes de fades clàssics que feren, abans de la guerra, escriptors reconeguts com Carles Riba, que traduí les rondalles de Grimm,¹¹ o Josep Carner i Marià Manent, que traduïren les rondalles d'Andersen,¹² amb il·lustracions d'Arthur Rackham, gràcies a l'editorial Joventut,

que els publicà i continua editant-los. Altres editorials també ofereixen bones traduccions bellament il·lustrades per artistes actuals, com Combel, que ha editat els contes de Grimm¹³ i d'Andersen¹⁴ amb traduccions d'Albert Jané.

M'agradaria acabar amb una cita de l'escriptora anglesa Angela Carter¹⁵ (va escriure una interessant antologia de contes populars d'arreu del món protagonitzats per dones) que subscric totalment. Carter comenta que les qualitats que es recomanen en aquestes històries perquè les dones sobrevisquin i prosperin no inclouen estratègies de submissió ni de passivitat, i ens diu: «Vull validar la meua reivindicació de posseir una part equitativa del futur, i expresso per això l'exigència que em concedeixin la part del passat que em correspon.» •

Versos perversos (Jolibre).

1. BETTELHEIM, Bruno. *Psicoanálisis de los cuentos de hadas*. Crítica, 2012.
2. SOLSONA PAIRÓ, Núria. *Ni princeses, ni pirates. Per educar nens i nenes en llibertat*. Vic: Editorial Eumo, 2016.
3. *Ib.*
4. PERRAULT, Charles. *Cuentos de antaño*. Il·lustr. de Gustavo Doré. Madrid: Anaya, 2016.
5. PERRAULT, Charles. *La caputxeta vermella*. Il·lustr. de Sarah Moon. Barcelona: Barcanova, 1984.
6. INNOCENTI, Roberto; FRISCH, Aaron. *La caputxeta vermella*. Barcelona: Símbol Editors, 2013.
7. COLE, Babette. *El príncep Ventafocs*. Barcelona: Destino, 1990.
8. COLE, Babette. *La princesa enjogassada*. Barcelona: Destino, 1990.
9. DAHL, Roald. *Versos perversos*. Il·lustr. de Quentin Blake. Barcelona: Jolibre, 2016.
10. BRENNAN, Ilan; ZILBERMAN, Ionit. *Les princeses també es tiren pets*. Barcelona: Animalibres, 2014.
11. GRIMM, Jakob; GRIMM, Wilhelm. *Rondalles de Grimm*. Il·lustr. d'Arthur Rackham. Barcelona: Editorial Joventut, 2013.
12. ANDERSEN, Hans Christian. *Rondalles d'Andersen*. Il·lustr. d'Arthur Rackham. Barcelona: Editorial Joventut, 2015.
13. GRIMM, Jakob; GRIMM, Wilhelm. *Les millors rondalles dels germans Grimm*. Il·lustr. de Joma. Barcelona: Combel, 2007.
14. ANDERSEN, Hans Christian. *Els millors contes de Hans Christian Andersen*. Il·lustr. de Jordi Vila Delclòs. Barcelona: Combel, 2007.
15. CARTER, Angela. *Cuentos de hadas*. Madrid: Impedimenta, 2016.